Békés Csaba
A kádári külpolitika és a nyugati szociáldemokrácia

Simon István: Bal-kísértés. A kádári külpolitika és a nyugati szociáldemokrácia

A Kádár-korszak történetével az 1990-es évek elején bekövetkezett „levéltári forradalom” óta számos monográfia, forráskiadvány és megannyi tanulmány foglalkozik, ezek között azonban mindmáig meglepően kevés a korszak nemzetközi kapcsolatait, az ország külpolitikáját feldolgozó munka. Pedig a kutatások 1990 óta folyamatosan zajlanak, és közben számos dokumentumkötet, sok tanulmány, forrásközlés jelent meg, ugyanakkor kevés szintézis és monografikus feldolgozás született a Kádár-korszak külpolitikájáról az elmúlt két évtizedben.

Még a bilaterális kapcsolatok terén is csupán a magyar–amerikai viszonyt tekinthetjük az egész 1945 korszakra vonatkozóan feldolgozottnak Borhi László munkásságának köszönhetően. Ez azonban a kivétel, mert sem a volt keleti blokk országaival fenntartott kapcsolatokról nincs hasonló feldolgozás (még a kiemelkedően fontos magyar–szovjet kapcsolatokról sem), sem nyugati vonatkozásban, ahol pedig fontos lenne nemcsak az Amerikával, hanem az NSZK-val, Angliával, Franciaországgal és más nyugat-európai országokkal kapcsolatos külpolitika feltárása is. Ezeken a területeken is folynak kutatások, számos relációban fontos részmunkák készültek, de szintézist, egész korszakot átívelő monografikus feldolgozást még nem tudunk felmutatni.

A rendszerváltozás után egy ideig még olyan extrém nézetek is huzamosan tartották magukat, hogy a Kádár-korszakban nem is volt magyar külpolitika, hiszen mindent Moszkvában döntöttek el. Különösen az elmúlt tíz év kutatásai és publikációi azonban mára világossá tették, hogy éppen ezen a területen várhatók a legígéretesebb és legérdekesebb, a nemzetközi tudományos piacon is „eladható” új eredmények, mivel a kádári külpolitika egyik fő jellegzetessége a „láthatatlanságra” való törekvés volt. Ebből pedig mindenekelőtt az következik, hogy míg bizonyos területeken (pl. társadalomtörténet) az 1970–1980-as években megjelent tudományos feldolgozások némi forráskritikával ma is jól használhatók a kutatók számára, a nemzetközi kapcsolatok területén megbízható szintézisek készítésére csak széleskörű levéltári forrásfeltárásra, az MSZMP vezető szerveinek és a külügyminisztérium hatalmas iratanyagának beható ismeretére alapozott, szisztematikus kutatómunka eredményeként van esély. Ezen a területen ugyanis a kutatóknak lényegében mindent a legelejéről kell kezdeni. A korábban, 1989 előtt született munkák nagy részét a nemzetközi kapcsolatok kutatásában nem lehet egy az egyben felhasználni, hiszen abban az időszakban az elsődleges

forrásokhoz való hozzáférés ezen a területen érthető módon rendkívül korlátozott volt. Emellett, főleg a nyolcvanas évektől, már sok mindenről lehetett tudni, azaz a kutatási lehetőségek folyamatosan bővültek, ám a megszerzett tudás publikálását továbbra is a „realitások tudomásul vétele" korlátozta. A kutatók feladata tehát most a már korlátozás nélkül elérhető teljes forrásanyag feltárása, s adott esetben annak alapján kell megállapítaniuk, hogy a korábbi eredmények mennyiben voltak valósak és mennyiben hiányosak.

Talán éppen ez a sokakat helyből elriasztó igen nagy szakmai kihívás az egyik fő oka annak, hogy ezen a területen mindezidáig oly kevés szintetizáló jellegű munka született.

Simon István könyve ezért két szempontból is jó példaként szolgál számunkra. Egyrészt azt mutatja, hogy egy jól kiválasztott és behatárolható forrásanyag alapos feldolgozása alapján viszonylag belátható idő alatt elkészíthető egy a szakma és a nagyközönség számára egyaránt érdekesnek ígérkező monográfia.

Másfelől viszont, mivel Simon István a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa, azt is bizonyítja, hogy a „tudós levéltáros", aki saját anyagának „hivatalból" legjobb ismerője, szisztematikus kutató és feldolgozó munkával a gondjaira bízott iratok alapján nem csak jelentős forráskiadványokat, hanem fontos szintéziseket is létrehozhat. Forráskiadványokat évtizedek óta rendszeresen adnak ki levéltárosok, rendkívüli módon hozzájárulva ezzel az adott terület feldolgozottságához. A forráskiadvány azonban nem azonos a szintézissel, tehát a szerző ebből a szempontból is úttörő jellegű feladatot vállal magára: azon kevesek egyike, akik az országos politika bemutatását nemcsak a forrásfeltárás, forráskiadás szintjén művelik, hanem a szintézis-előállítás terén is jelentős sikereket mutathatnak fel.

Mivel pályám kezdetén magam is négy évig levéltárosként dolgoztam, jól tudom, hogy a levéltárosok milyen nagy előnyben vannak mindenki mással szemben az őrzésükre bízott iratanyag megismerése tekintetében. Egyetlen külső kutató sem képes az adott anyagot olyan mélységben átlátni, mint ahogy ezt egy levéltáros megteheti.

A nemzetközi kutatások alapján az is egyre világosabb, hogy az ötvenes évek közepétől a keleti blokk politikájának, és magának a kelet–nyugati viszonynak az alakításában a Varsói Szerződés egyes tagállamai, különösen Lengyelország, Magyarország, Románia és az NDK sokkal jelentősebb szerepet játszottak, a szövetségen belül sokkal komolyabb konfliktusok és lobbi küzdelmek zajlottak, mint azt korábban, a Moszkva melletti állandó kiállást és az egységet hangoztató nyilatkozatok alapján gondolni lehetett.

Simon István könyve szinte még teljesen feltáratlan területet, az MSZMP és a nyugati szociáldemokrácia viszonyát dolgozza fel az enyhülés időszakában, mindenekelőtt a hetvenes évekre koncentrálva. A téma jelentőségét nagyban növeli az a tény, hogy az MSZMP, amely korábban is jó és gyakran bizalmas kapcsolatokat ápolt főleg a nyugat-európai szociáldemokrata pártokkal, 1975-től hivatalosan is megbízást kapott a szovjet blokktól (s így természetesen Moszkvától) a nyugati szociáldemokráciával való viszony alakítására vonatkozó közös stratégia kidolgozására. A korszak fő szovjet külpolitikai projektje ugyanis a második világháború utáni európai status quo legalizálása, azaz az 1945-ös határok végleges elismertetése volt, s ebben a másik oldalon elsősorban a nyugat-európai szociáldemokrata pártok támogatására számítottak. Az MSZMP politikájá-

nak vizsgálatán keresztül így lényegében az egész szovjet blokk politikájába is bepillantást kapunk.

Mi volt a szovjet blokk politikája a nyugati szociáldemokrata pártok tekintetében? Ezeket a pártokat a kommunista országok a hetvenes évek elejétől-közepétől egyszerre tekintették ellenfélnek és partnernek, méghozzá nagyjából egyenlő mértékben, ám a partnerség jelentősége az idő előrehaladásával egyre inkább növekedett. Ebben az MSZMP úttörő szerepet játszott a szovjet blokkon belül is – nem véletlenül kapta ezt a megbízást a szovjet blokk többi országától.

Mi volt e politika célja? Ez is részletesen kiderül a könyvből: a cél a nyugat-európai szociáldemokrata pártokkal való kapcsolatok ápolásán, fejlesztésén keresztül alapvetően a befolyásolás volt – elsősorban annak érdekében, hogy a nyugat-európai országok egyre kevésbé támogassák amerikai külpolitikát. Ugyanakkor magukra a szociáldemokrata pártokra is igyekeztek hatást gyakorolni: megpróbálták politikájukat „balra eltolni". Fontos tudni, hogy ekkoriban nagyjából hasonló stratégiája volt a nyugat-európai szociáldemokrata pártoknak is: ők az intenzív kapcsolatokon keresztül a kelet-európai kommunista rendszerek fellazítását igyekeztek elérni, hogy így a status quo fenntartása mellett a kontinens két fele között civilizált párbeszéd alakulhasson ki.

Simon István könyve ezt a rendkívül érdekes, és az enyhülés időszakában a kelet-nyugati viszony alakítását nagyban befolyásoló kapcsolatrendszert mutatja be és elemzi, amelynek valós jellege, jelentősége nemcsak a nagyközönség, hanem jórészt még a korszakkal foglalkozó történészek számára is szinte teljesen ismeretlen. A hatalmas levéltári forrásanyag feldolgozására épülő monográfia tematikus fejezetekben vizsgálja az MSZMP kapcsolatait a Szocialista Internacionáléval, a francia és olasz szocialista/szociáldemokrata pártokkal, valamint a legnagyobb terjedelemben a nyugatnémet SPD-vel, amellyel különösen szoros és bizalmas viszonyt sikerült kialakítania a magyar pártnak.

Jól ismert tény, hogy az hatvanas évek végén–hetvenes ével elején a Kissinger–Dobrinyin-féle back-channel-nek milyen fontos szerepe volt a szovjet–amerikai közeledés előmozdításában. Hasonló back-channel magyar–nyugatnémet viszonylatban is létezett: ennek főszereplője az SPD egyik vezetője, Hans-Jürgen Wischnewski volt, nagyjából a hetvenes évek elejétől a nyolcvanas évek elejéig. Ő számos alkalommal járt bizalmas, nem hivatalos látogatáson Magyarországon, és ilyenkor nemcsak a két párt kapcsolatairól volt szó, hanem nagypolitikai kérdésekről is, így a kelet–nyugati viszony alakulásáról, a leszerelésről, az európai biztonsági konferencia előkészítéséről.

Egyik legfontosabb titkos missziójára az 1972 őszi NSZK-beli választások előtt került sor: Ekkor Brandt kancellár személyes megbízásából megpróbálta rábeszélni a magyar vezetést, hogy Magyarország, szakítva a szovjet blokk addigi közös politikájával, még a választások előtt vegye fel a diplomáciai kapcsolatot az NSZK-val, mivel ez a diplomáciai siker jelentősen javíthatta volna az SPD választási esélyeit. (A közös vonal szerint erre csak akkor kerülhetett sor, miután rendeződtek az NSZK kapcsolatai Lengyelországgal, Csehszlovákiával és az NDK-val.) Kádár János azonban a szovjetekkel szemben most is tartotta magát a konstruktív lojalitás politikájához, így a kérést elutasították. Ezt a nem túl bátor döntést számára jelentősen megkönnyítette, hogy ebben az időszakban a magyar–NSZK gazdasági kapcsolatok formális diplomáciai kapcsolatok nélkül is rendkívül dinamikusan fejlődtek.

Hasonlóképpen vizsgálja a könyv az eurokommunizmushoz való viszony alakulását, valamint az enyhülési folyamat fenntartásában és erősítésében tapasztalható közös kelet- és nyugat-európai érdekeltség jellemzőit.

A nyugati szociáldemokrácia, s különösen az SPD sajátos politizálását jól illusztrálja többek között az 1981-es lengyelországi szükségállapottal kapcsolatos magatartásuk: míg a nyilvánosság előtt elítélték a „Jaruzelski-puccsot", bizalmas kétoldalú találkozókon a tábornokot felelős, a reformok iránt elkötelezett politikusnak minősítették, akit egyben a kibontakozás egyetlen letéteményesének tekintettek. Hasonló módon, a nyugati szociáldemokrata politikusok a rendszerváltozás időszakában, 1989-ben, személyes bizalmas kapcsolataik mozgósítása révén mindent elkövettek a kelet-európai demokratikus átalakulás folyamatának lassítása érdekében, mindenekelőtt a térség politikai stabilitását és a gorbacsovi politika sikerét tartva elsődleges célnak.

Simon István könyve tehát fontos témát dolgozott fel, a munka határozottan hiánypótló jellegű a magyar tudományos piacon. A Kádár korszak politikájának egy olyan aspektusát mutatja be, amely nem csak a maga idejében volt ismeretlen, – akkor ez érthető volt – de lényegében azóta is rejtve maradt a nagyközönség előtt.

Így a könyv az MSZMP politikájának bemutatásán túl jelentős szerepet játszhat majd az enyhülési folyamat, a kelet–nyugati diskurzus, és általában a korszak alaposabb megismertetésében, a felvetett problémák továbbgondolásában.

Simon István: Bal-kísértés. A kádári külpolitika és a nyugati szociáldemokrácia. Digitalbooks.hu, Budapest, 2012. 234 old. ISBN : 978-615-5152-30-6